

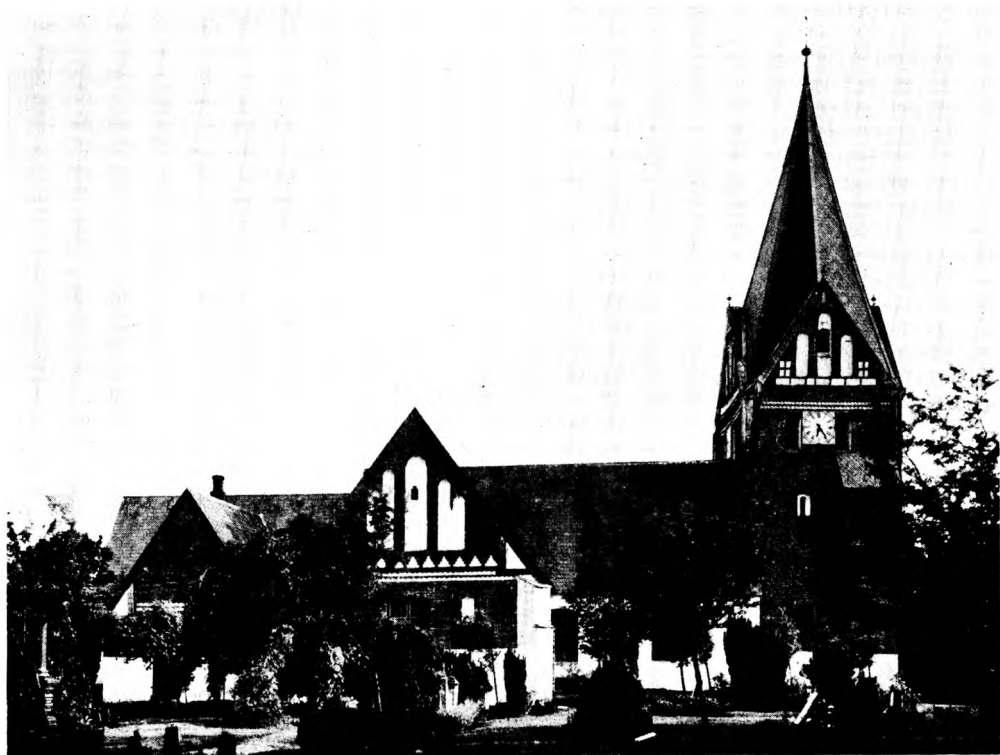

Fig. 1. Løjt. Ydre, set fra nord.

P. N. 1927

LØJT KIRKE

RISE HERRED

Kirkens værnehelgen er ukendt. Ifølge Danske Atlas¹ troede man, »at Kirken tilforn har baaret Navn af *St. lorgen*, hvis Billede til Hest her endnu findes«. 1521 omtales klerken Petrus Wendl fra Cammin stift som evig vikar ved *S. Annæ alter* i Løjt². I cathedraticum betalte kirken 24 skilling lybsk (sml. p. 1718). Ved reformationen kom den under landsherren, fra 1544 de gottorpske hertuger, Ira 1713—21 kongen. Som ved de andre gottorpske kirker bevarede menigheden sin valgret, og 1786 hedder det, at kirken havde to præster, amtmand og provst præsenterede, medens menigheden både valgte og udstedte kaldsbrevet, der dog skulde underskrives af amtmand og provst, hvorpå kongen konfirmerede.

Ifølge et *sagn* blev kirkens grundvold under opførelsen hver nat flyttet fra Elbjerg Lokke til det sted, hvor kirken nu ligger; nogle sten blev liggende i skoven ved den første byggeplads, der siden da kaldtes »den hellige Ved«³. En anden version lader den første byggeplads være på »Smedebjerget«, der på Johs. Mejers kort fra 1641 betegnes »Kirchberg«⁴. Et andet *sagn* fortæller, at i Løjt Kirkeby, hvor den store præstegård ligger, lå der et kloster, af hvilket murlevninger endnu i 1800'erne var synlige⁵. *Sagn* vedr. orgel, se p. 1799.

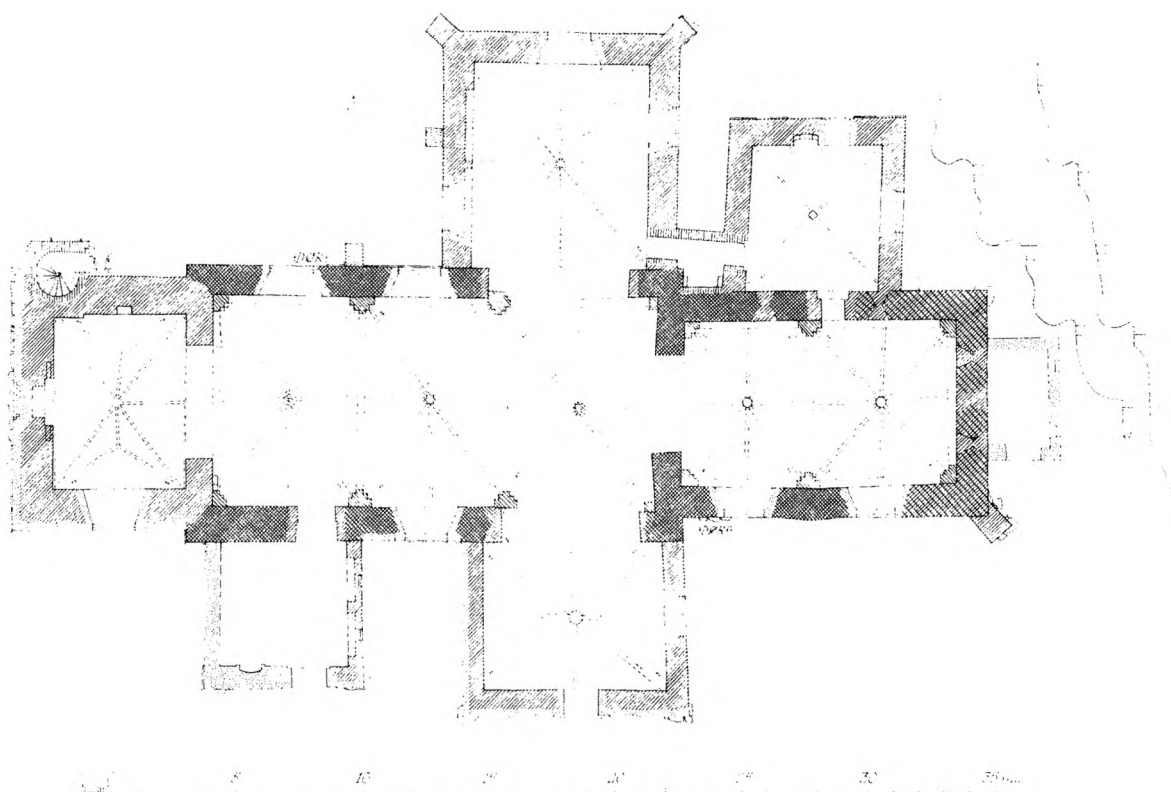

Fig. 2. Løjt. Plan 1:300. Målt af Mette Pihier og John Petersen 1956.

Kirkegården er ikke benyttet til gravplads, efter at der 1880⁶ blev anlagt en ny i Løjt Kloster (ad vejen til Skovby), og 1914 blev den omdannet til anlæg. Den har kampestensdiger, dels af stablede sten (nord, vest og noget af sydsiden), dels af kløvede i cement. I øst og syd er der koreporte med låger, i vest en låge, alle med gotiserende smedejernsfløje mellem banede granitstolper fra 1854⁷. — 1704 var der ifølge jordebogen murede porte.

†*Kirkeriste*. Jern fra portriste solgtes 1815⁸.

Kirken består af romansk kor og skib, senromansk korforlængelse, fem gotiske og to eftermiddelalderlige tilbygninger: sakristi på korets nordside, to kapper østligt på skibet, våbenhus foran dettes syddør og tårn i vest, samt en halvtagsbygning (mellem sakristi og nordkapel) fra 1600'rne og ved østgavlen et gravkapel fra 1778. Orienteringen har afvigelse til syd.

De ældste bygningsafsnit er opført af *rå kamp* med hjørner af let *banede* eller (i nordøst) *rå kampesten*, der er omhyggeligt udsøgt til formålet. *Granitkvadre* er benyttet til korbuen og skibets norddør, *rå kamp* til vindueskarmene, mens stikkene er muret af kileformede *munkesten*, vekslende i rødt og sort. Under skibets vestre del er der en profileret granitsokkel (p. 1716, fig. 7—8),

N. E. 1956

Fig. 3. Løjt. Blik fra sakristi gennem mellembygningen til kapellet (p. 1788).

N. E. 1956

Fig. 4. Løjt. Sakristiets nordvæg med kamin (p. 1785).

hvorover skibets højde er ca. 4,5 m. Kampestensmurværket, der er synligt fra sakristiets tagrum, synes at have stået blankt, med bredt udtværede fuger, hvorimod indersiden er forsynet med $\frac{1}{2}$ —1 cm tykt, ret groft pudslag. Korets nordvindue (indvendig 160×110 cm, udvendig bredde 80; afstand til murkrone 45 cm) og eet i skibets sydmur, formentlig det midterste af tre, er bevaret i tilmuret stand. Et par *søjlebaser af granit (fig. 19), hvortil der har hørt 16 cm tykke søjleskafter, har muligvis tidligere⁹ flankeret skibets syddør. der er udvidet og forsynet med fladbuget stik under spidsbuget spejl.

Indre. Den høje, runde triumfbue er udstyret med profilerede kragbånd (p. 1716 fig. 2) ca. 215 cm over nuværende gulv. Den tilhørende taggavl (med senere brudt åbning) er af større og mindre kampesten, som forneden er lagt i skifter.

Tilføjelser og ændringer. Korforlængelsen. I 1200'rne, muligvis allerede omkring århundredets midte, blev koret udvidet til dobbelt længde. Materialet er rå og kløvet kamp samt munkesten (29,5×13×8,5—9 cm, 20 skifter = 207,5 cm); sidstnævnte materiale er anvendt til vinduer og taggavl. Nordsiden har et vindue, der er lidt smallere end korets ældste, men ellers formet og placeret som dette; dog er karmstenene og de kileformede stiksten her hugget til efter brændingen. Lysningen er 22 cm bred, lysningskanten 9,5 cm tyk, og lysningens bue er udhugget i to løbere. Vinduet synes fra første færd at have været pudset og hvidlet. Gavlen har tre ens høje, rundbuede vinduer, noget større

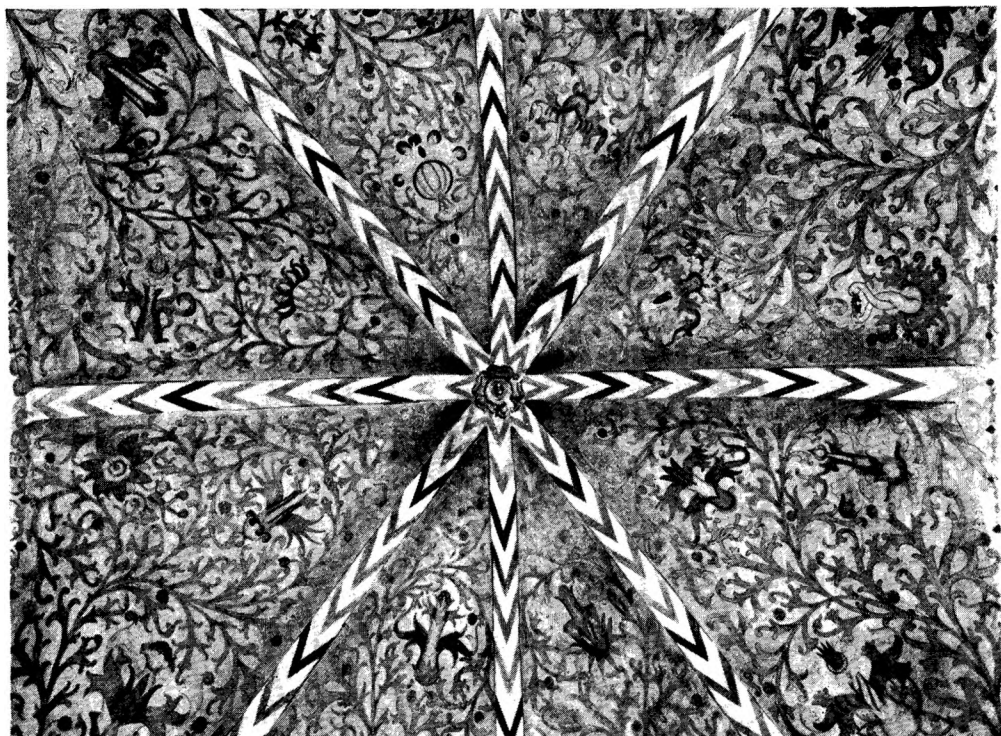

Fig. 5. Løjt. Kalkmaleri 1520, på korhvælving (p. 1788).

N. E. 1956

end nordmurens, men i øvrigt af tilsvarende udførelse (indvendig 220×95 cm, lysningsbredde 22). Trekantgavlen, hvis øverste spids blev ommuret 1694 (jernankre), er glat. Det indre, som har stået med fladt loft, fik sammen med de ældre kormure et pudslag omtrent som det romanske.

De gotiske byggearbejder må alle tilhøre tiden omkring og efter 1400. Om deres indbyrdes aldersfølge kan kun siges, at skibets hvælv er yngre end nordkapel og tårn. De er alle af munkesten i munkeskifte, i tårn og våbenhus røde, i de øvrige afsnit røde og gule, med midtridset fuge. Forneden i murværket ses overalt byggemateriale fra de romanske afsnit foruden store, rejste syldsten.

Sakristiet. Den eneste ydre udsmykning er to savskifter i gavlens fodlinie. Rummet dækkes af en kuplet krydshvælving med rund skjoldbue i syd, kvartstens ribber og diagonalstillet slutsten. I nordmuren er der en muret *kamin* med profilerede vanger (fig. 4). En med bygningen samtidig, fladbuet dør fører til koret, mens en yngre dør i vest giver adgang til nordkapellet (sml. halvtagsbygning p. 1788). Døren i nord og vinduet i vest er nyere.

De to korsarmskapeller kaldes endnu nørre og søndre »stuge«¹⁰. *Sydkapellet* er stærkt ommuret, blandt andet 1835 og 1943 (jernankre på gavl; øverst Fr. VI.s kronede initial). Flankemurene har dog bevaret deres gesims, en række af fremspringende kopper som konsoller for små rundbuer, der er udhugget i

underkanten af et løberskifte (sml. sakristierne i Ø.-Løgum, p. 1766, og Magstrup, Haderslev amt p. 584). Under den østre gesims er der en frise af aftrappede trekantblændinger (sml. nordkapellet), og i murens søndre del rester af et siksakmuret felt. Døren i syd fandtes allerede o. 1830. Det indre har en spidsbuet arkade til skibet og en ottedelt hvælving med kvartstensribber; cirkulær slutsten og trækhuller.

Nordkapellet har diagonalstilte støttestøtter, der muligvis er oprindelige, hvilket næppe gælder den skævt anbragte støttestøtte i vest. Flankemurene har friser af aftrappede trekantblændinger mellem savskifter, og de samme former går igen forneden på taggavlen under de tre højblændinger (sml. fig. 1). Gavlens nyere vindue flankeres af to små, fladbuede blændinger. Vestmuren, hvis blændingsfrise er ødelagt på den søndre halvdel, har på den nordre, ca. 180 cm over terræn, et fire skifter højt, fordybet felt med aftrappet overkant. Dette felt, som kan have strakt sig i hele murens længde, tyder nærmest på, at der op mod muren har været planlagt en halvtagsbygning (et benhus?), som aldrig er kommet til udførelse. Kapellet, hvis arkade og hvælv svarer til sydkapellets (dog uden slutsten), har i vestvæggen to blændinger med tværdelt, stigende afslutning over aftrappet konsol. Under nordvinduet og i østmurens nordre del ses spor efter døre, begge omtalt 1847¹¹. Østdøren, der 1943 blev erstattet af et vindue, var ældst.

Våbenhuset, 1727 kaldet karnhuset, er vistnok helt ommuret i syd og vest. Østmuren har falsgesims over to savskifter. Den asymmetrisk anbragte syd-dør, som ligger lige for kirkens dør, har et ældre kurvehankstik, og i taggavlen, der bærer årstallet 1757, er der en retkantet glug. Indvendig i øst (ligesom tidligere i vest) ses to store, rundbuede spareblændinger, mens sydmuren har en muret *kamin* med kurvehankstik; denne kamin må være samtidig med gavlens ommuring. Rummet har træloft med en lem, der må stamme fra 1727 (sml. Bendix Kamphøveners pulpitur (p. 1798).

*Tårnet*¹², der afsluttes med fire gavle om et ottekantet spir, er stærkt ommuret i syd og vest, sidst 1943. Tårnrummet har haft vestindgang, en rundbuet dør (indvendig under fladbuet, udvendig under spidsbuet spejl) forsynet med to indvendige lukkebomme. Til skibet, hvis vestgavl blev helt afbrudt ved tårnets opførelse, er der en spidsbuet arkade, og i nordmuren en lille, fladbuet blænding, som muligvis skjuler et tilmuret vindue. Det stærkt kuplede, ufuldkomne stjernehvælv har et fremspringende løberskifte langs fødselslinierne i øst og vest, kvartstens ribber og trækhuller. Adgangen til mellemstokværket er gennem et trappehus i nordvest, som må være ommuret i renæssancetiden. Under- og overdør er fladbuede, spindelen rund (13 cm) og loftet muret som en tøndehvælving; trappehuset med omløbende gesims over profilerede konsoller dækkes af et halvtæg. Mellemstokværket har i nord en fladbuet, fal-

Fig. 6. Løjt. Indre, set mod øst.

N. E. 1956

set lysåbning, i vest spor efter tre lignende (sydsiden ommuret), og til skibets loft en fladbuget, falset dør. Gulvet hviler på fem nord-syd gående ankerbjælker og lottet på lem øst-vest gående, som tilsammen støtter en senere afstivning af klokkestolen. Klokkestokværket har to fladbuede glamhuller i øst og nord, spor efter een i vest og to nyere i syd. Af de fire gavle, der på tørninglensk manér afslutter tårnet, er de to i nord og øst oprindelige og med ensartet blændingsdekoration af savskifter, bånd- og højblændinger (sml. fig. 1). Hver gavl kronet på middelalderlig vis af en brandstang med et lille topspir. Tårnets ottekantede spir fik i slutningen af forrige århundrede blyet udskiftet med skifer. På tårnets vestmur er der jernankre med årstallene 1747, 1913 samt F.V.s kronede initial, i syd 1766 og C. VII.s kronede initial.

Hvælvene i kor og skib er antagelig bygget på samme tid og næppe stort ældre end 1520 (sml. kalkmalerier). De er ottedelte og hviler på falsede vægpiller undtagen i skibets østhjørner, hvor der antagelig har skullet tages hensyn til $\dagger$ sidealtre. Skjold- og gjordbuer er spidse, og de retkantede halvstens ribber samles i koret om cirkulære, svagt nedhængende slutsten; i skibet er der derimod på undersiden af ribbesammenstødet formet mønstre i puds, på de to en otte-oddet stjerne, på den tredie et asymmetrisk våbenskjold med bomærke. De stærkt forhuggede hvælpiller og ribber suppleredes 1943—44.

Den lille *halvtagsbygning*, der formidler forbindelsen mellem sakristi og nordkapel gennem rundbuede døre, er formentlig opført i renæssancetiden. Materialet er gule sten i ubestemmeligt skifte. Under gesimsen er der et dobbelt savskifte, og det indre (sml. fig. 3) dækkes af et tøndehvælv.

Gravkapel 1778, en halvtagsbygning mod korets østgavl, opført af pastor Christian Bendixen, Løjt (sml. p. 1801). Materialet er gule sten, i krydsskifte. Vinduer og dør er fladbuede, gesimsen har kvartstav over platte. I det indre er der bjælkeloft. Efter at kisterne blev nedsænket i gulvet, benyttedes kapellet en tid som sprøjtehus, men er nu indrettet til ligkapel.

Tagværkerne, der er af eg, synes alle samtidige med de respektive bygningsafsnit. Over kor og skib har hvert fag to spærstivere og to hanebånd, der er henholdsvis fjernet og hævet ved hvælvs-lagningen, da der påsømmes lange, svejdede krydsbånd. Sakristi og korsarmskapeller har spærfag af krydsbåndstype, og spirkonstruktionen, der hviler på syv øst-vest gående bjælker, minder på mange måder om den tørninglenske spirobygning.

Skibet og det forlængede kor er hvidtet; tilbygningerne står i blank mur bortset fra nordkappellets vestside samt alle friser og blændingsbunde, der er hvidkalkede. Siden slutningen af 1800'rne har alle tage beklædning af skifer, der har afløst bly¹³ (samt muligvis tegl på sakristi og våbenhus). Det indre er hvidkalket, men korhvælvene har kalkmalerier. Gulvene af gule og rødflammede lerfliser stammer fra restaureringen 1943—44 (arkitekt Dan Fink), da gulvniveauet sænkedes. I alle vinduer, som har fladbuget stik udvendig, fladrundbuget indvendig, er der nyere træ-karme.

Et *solur* fra 1717, af kalksten(?), med romer- og arabertal, på sydkapellet.

På spiret er der en *vejrhane* over en kugle.

KALKMALERIER

Korets to hvælvfag har sengotiske kalkmalerier, som aldrig har været overhvidtede, og i skibet blev der ved sidste restaurering iagttaget lignende dekorationer. Malerierne er omtrentlig dateret ved et våben (over altertavlen) for den sidste slesvigske bisp¹⁴ (1514—1536). På det hosstående, næsten udviskede skriftbånd læste Abildgaard 1776: »D(omi)n(u)s gotsckalk van aleuelde Ep(iscop)us Sleswar(u)m« [for Slesvicensis?], med minuskler. Ifølge en forsvunden indskrift¹⁵ skal dekorationen være udført 1520 samtidig med altertavlen (p. 1789). Den har nære slægtninge i Holbøl (Lundtoft-Vis) samt i kirker i Sønderborg amt¹⁶. Malerierne (fig. 5) er ens i begge hvælv, holdt i grønt, gult og dodenkop, bestående af slanke tidselblade (sml. altertavlens) omkring store fantasiblomster og brølemasker, de sidste omkring ventilhullerne. På ribberne er der sparremonstre og langs skjold- og jordbuer skablonerede ornamenter.

Fig. 7. Løjt. Indre, set mod vest.

N. E. 1956

INVENTAR

Det synes at fremgå, at anskaffelsen af den store altertavle 1520 har været led i en planlagt ændring af kirkens indre: overhælvning (p. 1787) og hvælvenes udsmykning med kalkmalerier (p. 1788). Alt det øvrige inventar, der (bortset fra den enkle granitfont) bærer præg af en omfattende restaurering og fornyelse i 1785—87, står nu med kraftige blågrønne farver, blomsterdekorationer på prædikestol og stoleværk, religiøse scener og figurer på pulpiturene, alt udført af Eckersbergs lærer, Jes Jessen, Åbenrå. Altertavlen nyrestaureredes 1928—38 af Niels Termansen, mens de Jessenske farver og billeder fremdroges eller istandsattes af Knud Roland-Hansen 1943—44, da kirken restaureredes ved arkitekt Dan Fink.

Alterbord, formentlig fra 1520, samtidigt med altertavlen, muret af røde munkesten, 28—29×13×8—8,5 cm, ca. 200 cm langt og 94 cm dybt, hult, med lav, 40 cm høj, rundbuet åbning i tilsvarende, nu foroven ødelagt blanding; 110—115 cm fra korets østvæg. På de tre sider dækket af glatte fyrrebrædder og forsiden desuden af et rødt *alterklæde* med maskinbroderier. Et †*alterklæde* bar indskriften: »Soli Deo Gloria. Bodel Sal. Matz Bossens Enke. Anno 1788«¹⁷.

Altertavlen (fig. 8—12) er en sengotisk fløjtavle med malet årstal 1520; den har to faste og to par bevægelige fløje, står på en predella med hulsvejede si-

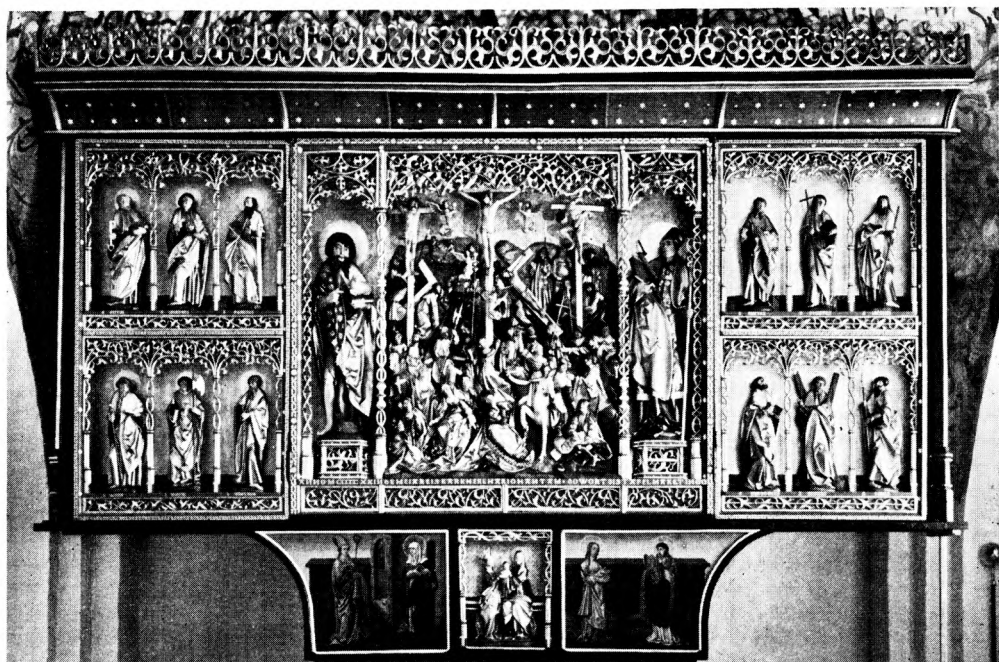

Fig. 8. Løjt. Altartavle 1520 (p. 1789).

N. E. 1956

der og kronet af en knap kvartrund baldakin med opstående, stiliseret plante-ranke. Den vældige tavle, Nordslesvigs største, står nu efter sidste restaurering så nogenlunde i oprindelig skikkelse, dog hvad stafferingen angår, med enkelte figurfarver i midtfeltet fra en restaurering 1738 (jfr. ndf.). Til midtskabets reliefskæringer af Golgatha flankeret af Johannes Døber og Erasmus svarer fløj maleriernes passionsscener og malerier af Døberens og Erasmi martyrier. Fløj malerierne er næsten alle velbevarede og har aldrig været overmalet.

Såvel i snitværket som i malerierne viser tavlen enkelte renæssanceindslag.

Det 454 cm brede hovedskab, hvis midtparti flankeres af to storfigurer, indeholder foruden selve Golgatha med de rejste kors og folkemassen ved korsenes fod tre biscener: korsbæringen, korsrejsningen med de terningspillende landsknægte og gravlæggelsen, således som dette oftere træffes i relieftavler fra 1500'ernes første halvdel¹⁸ og betydelig tidligere i malede altertavler¹⁹.

Ligesom ved Øster-Løgum tavlen, hvis forhold til Løjts er omtalt p. 1770, viser kompositionen, at Løjt tavlen tilhører gotikkens sidste fase. I stedet for ældre tavlers statiske grupper ses på Løjt tavlen en sammenhængende, bøl-gende mængde i livlig bevægelse, langt kraftigere end på Ø.-Løgums; den op-tager hele feltets forreste, vandrette plan, med den hellige gruppe trængt ud i venstre hjørne (fig. 9). I øvre plan, bag de rejste kors, der til dels dækker per-sonerne, følger man Kristus på vej til Golgatha, hvor korsene rejses, mens krigsknægtene yderst til højre kives om Kristi kjortel; og over korsbæringen

Fig. 9. Løjt. Altertavlens midtfelt, detalje (p. 1790).

N. Termansen 1935

ses en ganske lille gravlæggelsesscene. De mange ryttere og landsknægte har erobret billedet, kvindernes voldsomme, skarpe og knækkede klædebon, hvis unaturlige, flagrende kast udelukkende er bestemt af billedskærerens virtuose leg med liniernes spil, og personernes, især kvindernes, maniererede stillinger²⁰, forlener scenen med et flimrende liv og understreger samtidig det verdslige præg, der er ældre tavler fremmed.

Flankerende Golgathascenen og adskilt fra denne af to slanke, gennembrudte søjler med balusterled, står to langstrakte figurer af Johannes Døber med lam på bog og Erasmus (ny bispestav) i bispedragt med tarmvinde og bog. De er karakteristiske ved deres langstrakte skikkelser og små hoveder — især bispen —, hvad der i endnu højere grad gælder de 12 apostle i de inderste, faste fløje, alle i mer eller mindre bevægede og maniererede stillinger. Apostlene²¹, hvis oprindelige plads er sikret gennem navnebetegnelse med maledede minuskler under hver figur samt versaler i baggrundens glorier og til dels ved bevarede attributter, står i følgende orden (der hverken svarer til evangelierne eller messekanon'en), øverste række tværs over: »S. petrus«, »S. iohannes«, »S. pawelus« (ny hånd og nyt sværd) / »S. matias« (sekundær økse), »S. philippus« (nyt kors), »S. iacobus« [minor] (ny valkestok); nederste række: »S. iacobus« [maior] (ny stav), »S. mateus« (ny hellebard), »S. simon iuda« / »S. bartolomeus«, »S. andreas« og »S. tomas« (sml. fig. 10). Tavlen indeholder endnu et

relief: predellaens Anna selvtredie med del stående barn mellem de to kvinder, der sidder på en bæk, som ved restaureringen forlængedes ud til rummets sider, ligesom fodstykket forhøjedes.

I midtskab og fløje er der kniplingsfine tidselrankebaldakiner om rund- og kølbuer, båret af slanke, til dels gennembrudte søjler med indskudte balusterled; i midtskabsbaldakinen over Golgathascenen udgår baldakinrankerne fra to smådrager, der kravler på søjlernes indersider foroven; i rankerne over de flankerende figurer er der vindrueklaser. Det elegante tidselværk findes også i smalfelter og konsoller; der er kun få fornyelser, og dette gælder også den symmetriske ranke, der rejser sig fra baldakinens kronliste. De faste skabe har hulstavprofil på forkanterne (skråfas forneden), de bevægelige fløje har skråfas overalt.

Altartavlens *malerier*. Når tavlen står helt åben, ses kun predellaens fire stærkt opmalede helgenfigurer på hver side af Anna selvtredie relieffet, ydersl to biskopper, inderst to helgeninder; den nonneklædte helgeninde med bog er snarest den hellige Birgitta²², mens den anden er Appollonia (med en tand i hånden). Når de inderste af de bevægelige fløje lukkes for tavlens reliefskæringer, ses otte passionsbilleder (92×105,5 cm foran midtskabet og i yderfløjene 88×96 cm), i øverste række: nadveren, bønnen i Gethsemane (fig. 12), tilfangetagelsen, hudstrygningen, i nederste: tornekroningen, Kristus for Pilatus (fig. 12), Ecce homo samt opstandelsen, alle efter gængse forlæg²³.

Når det næste sæt fløje lukkes i, fremkommer otte andre malerier, foran midtskabet (altså på yderfløjenes bagsider) mod nord (svarende til relieffremstillingens storfigur af Johannes Døber) to scener af Døberens martyrium på arkitektonisk baggrund, øverst hans halshugning og nederst Herodes' gæstebud, hvor Salome bringer Døberens hoved på et fad, foran midtskabet mod syd (svarende til relieffernes storfigur af S. Erasmus) to scener af Erasmi martyrium på landskabelig baggrund (fig. 11), øverst tarmene vindes ud af helgenens krop og nederst Erasmus (nøgen, med bispehue) stående i en gryde over bålet. Fløj-malerierne viser hver to gange tre helgener, mod nord øverst pave Gregorius, Barbara foran stort tårn og Antonius med svin; forneden bispehelgen med bog (Ambrosius?), Ursula med pil og Magdalene med salvekrukke. Sydfløjen øverst: kronraget munk med abbedstav (Benedictus), Margaretha med stor drage og Hieronymus med fladpuldret hat og en på bagbenene stående løve; forneden: Laurentius med rist, Katharina med sværd og hjulstump og endelig Augustinus i bispedragt med hjerte gennemboret af pil. Alle helgeninderne tilhører senmiddelalderens yndige type (Barbara og Ursula i fornem tidsdragt). Farverne er usædvanlig klare og line undtagen i de overmalede predellabilleder, og næsten alle meget velbevarede. Mens passionsmalerierne og legendebillederne er restaurerede og supplerede, er fløjenes helgenfremstillinger blot konserverede, idet her partielt forekommer store afskalninger, især i feltet med Gregorius,

Niels Termansen 1929

Fig. 10. Løjt. Altertavlen, apostle i sidefløje (p. 1791).

Barbara og Antonius. Som eksempel på farvevalget kan nadveren anføres: Kristus har brunt hår og mørkegrå kappe, Johannes blondt hår og hvid dragt, Peder mørk, blågrøn kjortel med rød kappe, forreste apostel til venstre hvid kjortel med gul krave, hans sidemand til højre purpur kappe, hvorunder skimtes underkjortel som Peders, Judas har rødt hår, grøn kjortel (som Peders, men lysere) og varmt gul kappe, gulgrå pung. Kalken på bordet er gylden, gulvbrædderne ådrede, skamlerne til højre (den ene med kølbueudskæring) har renæssanceagtige blomstermotiver. Renæssanceindslaget i malerierne er betydeligere end i snitværkets beskedne antydninger; det viser sig både i interiørernes og møblernes enkeltheder ligesom i det kraftigt understregede perspektiv. De talrige personmalerier frembyder et overordentlig rigt materiale til studier i senmiddelalderens farveprægtige dragter.

Rammeværkets og baggrundens staffing samt personernes dragter præges af det meget og blanke guld²⁴ samt rødaseret sølv. Apostlene har f.eks. guld-kapper med blå foer, sølv underkjortler og røde bøger. I midtskabet bibeholdtes i reliefferne for en stor del farven fra 1738. Baggrunden i midtskabet er guld med indtrykkede mønstre, bag apostlene sølv. Forneden og indvendig på midtskabets lodrette rammestykker er der blomster af sølv på rød bund, tilsvarende er der i fløjene gule ornamenter på brun bund. På forkanterne ses ornamenter i guldfarvet sølv på cinnoberrød bund, mens hulkelen er blå smalte, hvorpå der er fæstet forgyldte blomster, udskåret i tynd karton. På støtterne under hovedbaldakinens ender afdækkedes bl.a. en ejendommelig marmorering, der i øvrigt også fandtes (uovermalet) indvendig på de faste fløjers rammestykker. Baldakinhvælvingen var oprindelig med skiftende mørk cinnober og blå smalte, på limet forgyldte pap-stjerner; men ved restaureringen dæmpedes det røde og blå. Indskrifterne stod med guld på cinnoberrød bund, forneden i midtskabet

med gotiske, renæssanceprægede majuskler (bl.a. forkert vendte N'er): »Anno M CCCCC XX in deme iare is karkhere har Iohan Tam — do wort dis tafel maket in Go«²⁵. Noget nøjere vides ikke om denne energiske præst, der, som sin kollega i Hviding (Tønder amt) og flere i Sydslesvig, få år for reformationens indførelse prydede sin kirke med så prægtig en tavle; at han har arbejdet i nær tilknytning til Slesvigbispens, turde fremgå af de over tavlen anbragte, samtidige kalkmalerier (p. 1788).

Ifølge årstal, der fandtes på tavlen, dels fremme, dels under sidste restaurering, fremgår, at den er repareret med guld og farver 1738²⁶ og 1862/64. På predellaens forkant var anbragt en liste med hvid skriveskrift: »Anno 1738 ist diese Tafel repariret. Da war Amtman der Herr. Conferencerath C. A. von Massow und Probst der Herr. Ioh. Schmidt. Pastor der Herr. Laur. Fabricius und Diaconus der Herr. Canut(us) Plübschmann«; ved aftageisen af denne liste viste det sig, at den havde dækket over samme indskrift, men med gule versaler på cinnoberrød bund, og i tilslutning til denne afdækkedes på midtskabets nederste rammestykke: »und Kirchen Iuraten Iep Bruhn, Knudt Petersen, Iep Kopperholt, und Paul Christensen. Peter lessen, Mahler«. Ved denne restaurering er hele tavlen blevet nymalet med oliefarver og forgyldningen overmalet med olieforgyldning, figurenes dragter dog kun så langt, penselen kunde nå om bag dem. Alle synlige farver på reliefferne har da været stærkt medtaget af afskalning (hvad der medførte, at 1738-farverne i det væsentlige bibeholdtes i Golgathafeltet ved sidste restaurering). Apostlenes dragter fik røde, grønne og gule farver, en grumset gul påførtes glorieerne og skabsvæggene, baldakinen marmoreredes, og den frie, kronende rankefrise maledes med farver, der skulde forestille metal. Predellaens malerier opmaledes, hvorimod der ikke røstes ved fløj malerierne. Dateringsindskriften gentoges med de oprindelige bogstavformer. 1862 og 1864 istandsættelserne har, hvad malerarbejdet angår, hovedsagelig indskrænket sig til en påføring af den dengang så moderne egetræsådring. Også da blev dateringsindskriften gentaget med de gamle bogstavformer. Fra disse restaureringer hidrører en i kridtgrunden bag predellaens relief indridset indskrift: »Repareret af W. M. 1862« og en malet indskrift ved skriveren i korsfæstelsesrelieffet: »E. V. S. M. V. 1864«.

I 1934, da tavlen blev nedtaget efter fiksering af malerierne, var den overordentlig medtaget, sammensunket og skæv, så at fløjene ikke kunde bevæges, og alle farver mer eller mindre skallende. Tavlen istandsattes snedkermæssigt. Det senere, over baldakinen anbragte, krucifiks fjernedes (sml. p. 1796). Malerierne konserveredes og lakeredes, og med undtagelse af de ovenfor nævnte helgenmalerier suppleredes de. Predellaens malerier opmaledes dels på oprindeligt grundlag dels med let ændrede 1738-farver. Blomsterne »i Døberens Kappefoer og Blomster og Bræmmer paa Dragter i Korsfæstelsesrelieffet er ny og til-

Fig. 11—12. Løjt. Altertavlefløje, malerier (p. 1792).

Niels Tjernansen 1929

føjedes, fordi de tiltrængtes. Undtagen derfra er dog Guld-pailletterne i Marie Magdalenes(?) Dragt« (indberetn.). S. Anna-gruppen nystafferedes efter de få bevarede farverester med ny baggrund i guld. Restaureringsindskriften 1738 flyttedes hen på predellaens nordende med undtagelse af malerens navn, der bibeholdtes på sin oprindelige plads²⁷.

†*Sidealtertavle*. S. Jørgen til hest, endnu til stede i kirken 1781 (Danske Atlas).

Altersølv. *Kalk* 1701, af barokform med sekstunget fod over tilsvarende fodplade, trinde skaftled begrænset af små rundstave, knop af spidsovalt tværsnit, midtdelt af tre smalle rundstave og med seks graverede, store barokblomster i cirkler på over- og underside; stort, lavt, nyere bæger²⁸. Under fodpladen graveret: »Anno 1701 Wigt 60½ Loht«. 19,7 cm høj. På fodpladen Tønders bymærke og mesterstempel D S for Daniel Steinweg²⁹. *Disk* med randlinier og de samme to stempler. 16 cm i tv. *Oblatæske* o. 1775, trind, med små, tætsiddende riflinger forneden over svagt fremkragende fodplade og herover graveret storfliget akantus brudt af tre tomme ovalfelter. Låg med flad randprofil og tætsiddende rifling som æsken og på den flade overside graveret og punslet orna-

mentik, symmetrisk anbragte akantusblade inden for bort med savtakker og herudenfor båndomvundet »stav«. Under bunden to ens, utydelige mestermærker, to bogstaver hvoraf det første er H. *Vinkande* af plet. *Berettelsessæt*. 1) Hos førstepresten. O. 1870. Kalken i nyrenæssance, 12,5 cm høj med kombineret disk—oblatæske fastgjort i bunden. Under bunden Åbenrå bymærke samt P I P med fraktur (omtr. som Bøje 1225) for Peter Johannsen Petersen. 2) Af plet, hos andenpresten.

Alterstager (fig. 13), ikke meget forskellige fra Bevtøft (Haderslev amt p. 899) 1632, godt 42 cm høje.

Træstager (fig. 13), kopi efter alterstagerne, godt 43 cm høje. I inventariet 1765 hedder det: Af træ haves to forgyldte lysestager, som bruges ved lig, og endnu en af samme slags, som ikke er malet³⁰. På våbenhusloftet.

Alterskranke, halvrund, med slanke, drejede træbalustre. Ifølge journalerne 1857³¹ foreslås, at de pastoratet, diakonatet og degneembedet tilhørende stolestader på alterets sydside borttages, at præsternes stol flyttes længere tilbage, samt at den private stol på nordsiden flyttes over på sydsiden. »Derved ville knæleskamlen foran alteret blive så stor, at 24—26 altergæster kunne admitteres ad gangen«. Dette gennemførtes, så vidt det ses, året efter³².

*Døbefont*³³, middelalderlig, uden udsmykning, foden som et omvendt terningkapitæl. Kummen 78 cm i tv.m.; i alt 88 cm høj, stærkt ophugget. Stod »paa Gangen i Kirkens vestlige Ende« indtil 1921, da den efter fjernelse af nogle stolestader flyttedes op i koret³⁴; nu i dettes vestfag (jfr. fig. 7).

Dåbsfad, o. 1700, af messing, glat, med dyb, konkav bund; to ophængningsringe. Tv.m. 45 cm.

Krucifiks fra begyndelsen af 1400'rne, ca. 60 cm højt, der tidligere havde plads på altertavlen, hænger nu, forgyldt, ved prædikestolen.

Prædikestol, oprindelig i ungrenæssance fra 1557, helt ændret 1787, ved hvilken lejlighed også himmelen og opgangen tilføjedes. Af den oprindelige stol er vistnok kun rammeværket tilbage, idet alle tværgående profillister og pilastrene er fra 1787; muligvis er heller ikke fyldingerne de gamle, de fint skårne blomster i frisefremspringenes felter er de eneste levn af ungrenæssanceornamentikken. Ifølge S. Abildgaard stod der på stolen »i Træ udskaaen«: »Bartram Sestede. v(row) Mette Seste. Anno Do(min)i 5557« [skal være 1557]. På stolen stod endvidere (med fraktur), også udskåret i træ en religiøs sentens, muligvis et skriftsted, »dog saa urigtigt, at man nødvendig maae giette sig til Meeningen«, og »et andet Sted paa Prædikestolen« stod (med versaler): »Benedictus Hugo regebat ecclesiam Lucht 1557« (»Benedikt Hugo [sognepræsten] styrede Løjt kirke 1557«).

1787 afskrællede prædikestolen og genopstod i Louis Seize stil med hjørnebøjede riflede pilastre, der i stedet for kapitæler havde båndomvundne sym-

bolere, fra opgangen: 1) kors, bog og udyr, og herunder fordybet: »Col. 2 v. 8. 9«, 2) kors, bog og udyr samt »1. Pet. 5 v. 8. 9«, 3) tredelt jordkugle og kors samt »Gal. 6 v. 14«, 4) lovens tavler, kors, dødningshoved og knogler samt »1. Cor.

15 v. 54 til 58«, 5) kugle, to bøger og kors samt »Rom. 10 v. 17. 18«. Stolens to pulter opsattes og et opgangspanel med rillede lisener og tandsnitliste tilføjedes; over stolen ophængtes en rigt skåret himmel med alle Louis Seize stilens virkemidler, ejendommelig ved de fra gesimsen nedhængende bjælder. Fem symboler, som ved en senere istandsættelse var blevet nedtaget og påklæbet stolens nu

glatte storfelter, lå (og ligger atter) på småkonsoller mellem vaserne: 1) kors og fane, 2) bog, brystharnisk og kors, 3) kors, sværd, vægtskål og bog, 4) kors, bog, skjold og flammende hjerte, 5) hjelm, bog og sværd. I himlens fordybende, laurbærkransomgivne loftroset Guds øje i trekant og stråleglans.

Ved sidste restaurering³⁵ fjernedes en staffering med egetræsfarve, guld og sort (indskrift på postamentfremspring: »ædif. 1551 — renov. 1787 — anno 1862«), og en smuk staffering fra 1787 fremdroges tillige med signaturen i opgangsfeltet: »Jes Jessen Maler in Apenrade 1787 8/3«: lys, grå marmorering med guldstaffering; i storfelterne vaser med blomster og frugter, malet i brunlige farver. Ældre farvelag på stolen konstateredes, men undersøgtes ikke nøjere. Ved samme lejlighed fjernedes en kræmmerhusagtig opbygning på himmelen, sat til skjul for de bærende jernbånd, og jernbøjler førtes fra stolens underliste ned til den bærende jernstolpe. Opgangen ændredes noget. Et panel fra sakristiet til opgangen fjernedes³⁶.

Stoleværket er udført 1785, da regnskaberne viser en udgift på 2291 rdl. »til forfærdigelsen af helt nye stolestader«⁸. Der er nu 107 gavle (102 døre) i skib, tårn og korsarm, nogle brugt som panel i søndre korsarms pulpitur, og i Åbenrå museum er der 14 døre og fem gavle fra stader, der har været i koret (jfr. p. 1796). Gavlstykkerne er glatte med rundbuet afslutning over hul-led og dørene enkle med een stor fylding. Dørene (med malede numre) har — som pulpiturene — særlig interesse ved at være dekoreret med smukke blomstermalerier af Jes Jessen, varierende buketter på sort bund, mens rammeværket er blågrønt, med hvide tøjguirlander på gavlene; eksemplarerne i Åbenrå museum har bibeholdt egetræsmalingen, der blev påført stolestaderne samtidig med

N. E. 1956

Fig. 13. Løjt. Alterstager af træ og malm (p. 1796).

altertavle og prædikestol. — Et billede af forholdene før de »ordnede« stolestaders tid samt forklaring på de mange udhugninger i pillerne tegner følgende fra visitatorialarkivet³⁷: Jes Christensen og Jep Bendixen af Stollig havde 1776 hver et kvindestade »i Altergulven«, hvor Jes Christensens kone sad med siden til Jep Bendixens kones ryg, og det trange sæde gjorde, »at de . . . er vorden klagbare mod hinanden«. Kirkeværgerne indrømmer, »at begge Stolestaderne efter denne Tids brugelige Klædemoder ere to fuldvoxne Quindepersoner meget for trange« og tilråder at lade pillen mellem to hvælvingfag udhugge for at skaffe mere plads.

†*Degnestol*, 1700'rne, med udsavede gavle, hvorimellem dør, der ligesom pultforsidens tre fyldinger har et dydemaleri. På forsiden Tro, Kærlighed og Håb, på døren Ydmyghed (overmalet indskrift: Demuth). I koret (indberetn. 1927).

Pulpiturer. 1—3). 1728. 1727 fik Høgebjerggårds ejer, Bendix Kamphøener, tilladelse til at lade bygge et stolestade over den vestre kirkedør og gennem-bryde muren fra »dem sogenandten Catharinen- oder Karnhaus« samt lade bygge en trappe fra våbenhuset op til døren ind til staden³⁸. Tre fag af denne pulpiturstol indgår nu som sydfløj i kirkens vestpulpitur, der desuden har en tilsvarende nordfløj på tre fag. Såvel af sydfløj som af vestpulpitur og nordfløj, der oprindeligt har udgjort tre forskellige og til forskellig tid — dog i første halvdel af 1700'rne — opførte pulpiturer, findes felter i Åbenrå museum. Ældst er sikkert nord- og sydpulpiturerne, der begge har postament, hvad vestpulpiturret savner, men alle tre er de opført efter samme skema med høj felter, der har affasede hjørner og forkrøbbede langsider. I sydpulpiturret er hjørneaffasningerne suppleret med trekantbosser; gesimsen er nu normaliseret for alle pulpiturer. Opgang fra våbenhuset.

Sydpulpiturets to østfag har fin, malet regenceornamentik, svarende til tre felter i Åbenrå museum, det ene desuden med årstal: »Anno 1728«; i de tre nordfelter (fig. 15) ses evangelisterne »S. Mattheus« og »S. Marcus« (svarende til to felter i Åbenrå museum med »S. Lucas« og »S. Iohannes«) samt kartoucheskjolde med spejlmonogrammer i regenceornamentik: B K og A K over tysk indskrift: »Was machts ob dieser Stuhl / wird durch die Zeit verletzet? / wird nur dadurch ein Stuhl / bey Dir O! Gott gebaut« etc. I postamentfelterne er der blomstermotiver.

Vestpulpiturret indeholder Jessens malerier af Kristus med kors og syv apostle (fig. 14), tre andre apostelmalerier findes på nordpulpiturret, mens »S. Mathæus« med Jes Jessens signatur er i Åbenrå museum. Jakob den yngre savnes, og ordenen er usædvanlig. For enden af nordpulpiturret er der store nedhængende blomsterbuketter og i alle dets postamentfelter blomsterfestons. Marmorert rammeværk.

4—5). 1784 noterer regnskaberne en udgift på 977 rdl. til opførelse af to

N. E. 1956

N. E. 1956

Fig. 14—15. Løjt. Pulpiturmalerier 1728. 14. Fra vestpulpituret. 15. Fra sydpulpituret (p. 1798).

ambonier⁸, et i søndre og et i nordre korsarm. De to pulpiturer, der hviler på firkantede jernpiller, er ret enkle, med retkantfyldinger, hvorimellem »hængepilastre« med knap foroven og stort skruehoved (knap med kær) fornedet over en trapezformet konsol; både gesims og fodliste har tandsnit i stort format. På nordpulpituret er der mod vinduet et samtidigt gitter med udsavede balustre. Nye bænke på begge. Alle felter er optaget af religiøse malerier, om hvis herkomst en hvid indskrift under pilasteren mellem den samaritanske kvinde og den fortabte søn oplyser: »Ao 1785 is Diese bede Abonice(!) Gemalt von Ies lessen in Apenrade«. Billederne, der er kopier efter stik, svarer for en stor del til pulpitmalerierne i Bjolderup (p. 1840). Rameværket er blågrønt som stolveværket, hængepilastrene hvidmarmorerede, mens gesimsbjælken er sortmarmoreret. — Sydpulpituret indeholder 16 gammeltestamentlige billeder med kapitelunderskrift, strækkende sig fra Evas skabelse (»1. B. Mosis 2 Cap. 22 v.«) til Daniel i løvekulen (»Daniel 6 Cap. 22 v.«). — Nordpulpituret indeholder 17 nytestamentlige scener strækkende sig fra Marias bebudelse (»Ev. Lucæ 1. Cap. 28. v.«) og til Kristi himmelfart (»Ev. Marci 16. Cap. 19. v.«). Senere malersignatur: »S. M. V. 1864«.

Orgel, anskaffet 1845⁸; 1841 gav Marcussen og Reuter, Åbenrå, tilbud på et nyt orgel³⁹, og 1892 betaltes restsummen (740 mrk.) til firmaet⁶. 1944 omdisponeret af samme (15 stemmer, 2 manualer og pedal, elektrisk). Ifølge Danske Atlas (VII, 238) fik kirken sit første orgel 1764. — Følgende sogn er optegnet⁴⁰: Anno 1636 den 19. nov. døde sognepræst Villads Knudsen, og der var nu ingen præst i Løjt i fire år; af fattigdom måtte Løjtingerne sælge deres orgel, hvorfra følgende rim stammer: Da alle Punge var i Laas, Og ingen vilde dirke, Da tog Løjt Orgel en anden Kaas, og gik til Klipleff Kirke.

Pengeblok, fra 1500'rne ell. 1600'rne, svær, helt jernbundet, ottesidet, nu kun med een taskelås. I våbenhuset.

Klingpung, ægformet messingbeholder med sølvklokke, hvorpå graveret: »Loit Anno 1727 (ell. 1717?)« og bladkrans foroven; drejet skaft.

Malerier (fig. 16). 1—2). O. 1685. Joh. Hübschmann, kapellan og præst i Øster-Løgum 1679—97, og hustru Margaretha. De to malerier må være bragt til Løjt af sønnen Knud, der var andenpræst i Løjt 1707—60⁴¹. Olie på lærred, hans 62,5×62,5 cm, hendes 89×79,5, i ens profilrammer. Foroven læses i hans: »Natus 1647 28. September«, i hendes: »Nata 1661 d. 30. Iuly«. Malerierne, der sikkert er udført kort efter giftermålet 1682, svarer i dragt og udstyr ret nøje til Hinrich Bahnsens i Haderslev domkirke (Haderslev amt p. 170) og især til Lucas Ambders i Tønder Kristkirke (Tønder amt p. 1001). I sakristiet.

3) Riffelmaleri, skænket o. 1750 af borgmester Hans Iversen Løjt i Flensborg (præstesøn fra Løjt)⁴², forestillende, fra den ene side, Kristus på korset mellem Maria og Johannes, fra den anden, opstandelsen, farveprægtig, Kristus med Dannebrog. Sort profilramme med guld på profilerne og klokkeagtige blomster ved hjørnerne. I nordre korsarm på østvæggen.

4) 1700'rne. Den angrende Petrus, siddende, himmelvendt, i landskab med brune og vissengrønne farver, iført blå kjortel og rustødt slag. Under billedet hvid fraktur: »Og hand gik ud udenfor og græd bitterlig. Math. 26, 75. V.«. Olie på træ, 104×75 cm, i profilramme med øvre, buet rammestykke. 1796 blev der givet tilladelse til, at maleriet renoveredes af Jes Jessen³⁸.

Kirkeskib 1845, fregat, »Gloria Deo«; repareret 1913⁴³.

Sejerværk. »Ed. Korfhage u. Söhne in Buer f/Han. 1911«. Urskiver til alle fire verdenshjørner.

Klokker. 1) 1865, støbt af Beseler, Rendsborg. Versaler på legemet: »Soli deo gloria. I. Iürgensen, p. t. Amtmann, F. G. Göttig, Probst, I. Mumsen, Pastor, H. C. Reuter, Kirchspielvogt, Kirchenjuraten I. Elberg, I. H. Schmidt, I. M. Hoy und H. Holdt. Gegossen von I. F. Beseler von Rendsburg 1865«. Bladrække og drueranker over frisebånd. Tvm. 103 cm. Ny ophængning. Tidligere slagklokke.

2) Genforeningsklokke 1920 fra De Smithske Jernstøberier, Ålborg, med vers af Helge Rode⁴⁴. Nu slagklokke.

†*Klokker*. Ifølge Danske Atlas (VII, 238) var der i kirken en klokke fra 1626 og en fra 1633. 1827 omstøbtes den lille klokke⁸ hos Beseler; den blev 1917 afgivet til krigsbrug.

Klokkestol af eg, muligvis samtidig med tårnet, til to klokker, med svære stolper forstøttet af dobbelte skråstiverpar, endestolperne dog kun af eet par. Fiele klokkestolen har senere fået en understøtning (sml. p. 1787). På overliggeren sortmalede versaler (vendte renæssance N'er og C med midtprik): »HS

Einar V. Jensen 1938

Einar V. Jense 1938

Fig. 16. Løjt. Malerier af pastor Joh. Hübschmann og hustru (p. 1800).

IC?IPB I CLASEN CC.C. L I. EHLCHAN«. Skråstiverne nummererede med hulgjern, de østre med streger, de vestre med streger plus tilføjet skråstreg.

†*Begravelse*. I det gravkapel (p. 1788), som sognepræsten Chr. Bendixen (Bendtsen) havde opført for sig og sine (jfr. skrifttavle ndf.) fik hans hustru og et barn af hendes slægt plads; i 1800'rne nedsænkedes kisterne under gulvet⁴⁵.

GRAVMINDER

I Danske Atlas (VII, 238) hedder det: »Paa Kirkegaarden tælles henved 300 Liigstene, hvis Antal aarlig formeeres«. Som nedenstående oversigt viser, er alle disse sten gået til grunde undtagen nogle få, der af de respektive gårde er taget hjem og opstillet ved gården.

Skrifttavle i gravkappellets sydmur over døren. »Alfa Omega [græske bogstaver]. In Silentio ac spe Hocce Cubiculo Sepulcrali qieiescunt (!) Marcus Christianus Goedgens, nat. Lutgenburgiæ A(nn)o 1765 d. 12. sept. denat. Loytæ A(nn)o 1777 d. 4. Iun. — Der selige Pastor Christian Bendixen in Loit hat dieses Begræbnis 1778 erbauen lassen, um hieselbsten im Todte zu ruhen. Erstarb aber 1781 den 4. septb. zu Hannover auf der Ruckreise von Pymont, und liegt daselbsten in der Nikolai Kirche begraben. Die Erde ist des Herrn« (»begyndelsen og enden; i stilhed og håb hviler i dette grav-sovekammer« etc.). Sandsten, 60×120 cm, med sortmalede bogstaver, reliefkursiv og skønskriftsbogstaver.

Gravsten. O. 1836. Ma. . .B. Schau, f. 12. jan. 1790, d. 30. nov. 1836. Lille, fliseagtig, rødlig kalksten, 66,5×45 cm, med fordybet kursiv inden for randlinie. Nord for sakristiet.

EL M. 1956

Fig. 17. Løjt. Gravsten nr. 6 over Paul Haus-
sen, d. 1780. Detalje (p. 1802).

Udflyttede gravsten. 1) 1650—1700. Med borthugget indskrift, men herover opstandelsesscene flankeret af volutter og kronet af volutgavl med liggende engle, der holder kranie og timeglas; uden for sidevolutterne sol og måne. Det tomme, retkantede skriftfelt flankeres af akan-
tusbladvolutter. Rød ortoceratitkalk, 198×150 cm. Som trappe foran hoveddøren til Drengesgård, Barsmark. Jfr. nr. 4.

2) O. 1750. »Sl. Hans Nissen af Lam-
(m)ets Berg, som døde A(nn)o 1750 de(n)
2. Sept. Hans Alder 82 Aar 6 M., desligest
hans Hustru sl. Leena Hansses, som
døde A(nn)o 1750 d. 29. Sept hendis Al-
der 77½ Aar, ligeledes sl. Nis Hanssen,
som døde A(nn)o 17<64> d. <12. Iuli>
hans Alder <64> Aar <5> M., tilligemed

hans Hustru Engeborig Nisses, som døde A(nn)o 17 □, Hendis Alder □ Aar □«. Grå, spættet kalksten, 170×105 cm, med reliefversaler og -kursiv i tværskrift, nederste trediedel af skriftfeltet tomt. Tværriflet kant. Indmuret i Lammets-
bjerggård-staldens sydgavl, men hører til den anden Lammetsbjerggård.

3) (Fig. 18) O. 1758. Over tre børn: Elsbe Iesdatter af Ellbiørg, d. 12. juli 1758, 6 år og 4 mdr., Maren Iesdatter, d. 16. juli 1758, 18 uger gl. og Caren Iesdatter, d. 3. aug. 1758, 5 år og 4 mdr., herefter skriftsted. Rød kalksten, 192×134 cm, med reliefversaler, -kursiv og -fraktur. En stor rokokokartouche kanter hele feltet inden for profilrammen, forneden står gravskriften, foroven relieffer af de tre børn, liggende med foldede hænder på pude og med krone. Sammesteds som nr. 2, men indmuret i ladens sydende og hørende til gården.

4) O. 1760. Brudstykke med hjørnecirkler om englehoveder og rokokoorna-
menter. Sammesteds som nr. 1, men som trappetrin til hovedbygningen.

5) O. 1770. Peder Eschelsen af Barsmarck, d. 27. jan. 1770, 82 år 10 uger gl., og hustru Ellen Peders, Barsmarck, d. 2. aug. 1770, 76 år 12 uger gl. Rød kalksten, 180×119 cm, med reliefversaler og -skønskriftsbogstaver i tvær-
skrift. Tværriflet kant. På Møllegård, Barsmark, indmuret i hestestaldens
nordgavl. Jfr. nr. 7.

6) O. 1780 (fig. 17)⁴⁶. Paul Hanssen af Jacobsgaard i Barsmarck, f. 2. sept. 1694, d. 15. aug. 1780, og hustru Mettha Pauls, f. 15. nov. 1711, d. 11. marts 1789, og Ellen Paulsdatter, f. 8. april 1733, d. 28. maj 1742. Rød kalksten, 185×123 cm, med reliefversaler og -skønskriftsbogstaver i tværskrift, der er

anbragt i et rektangulært skriftfelt midt på stenen, omgivet af otte relieffer i retkantfelter, forneden i venstre hjørne (og rundt): bønner i Gethsemane (Luc. 22), hudstrygningen (Joh. 12), Ecce homo (Marc. 15), Kristus på korset mellem Maria og Johannes (Joh. 19), gravlæggelsen (Luc. 23), opstandelsen (Luc. 24), himmelfarten (Luc. 25), og forneden i midten Jesu fødsel (Luc. 2, 7—11). Tværriflet kant. På Jakobsgård, Barsmark, indmuret i kostaldens sydgavl.

7) O. 1800. »M[a]tz Ieps. [Bars]-marck, fød Aare . . . døde den 6 Decemb«, 66 år, og hustru Ellin Matzes, Barsmarck, f. 29. jan. 1756, d. 22. juli 1806, 50 år og 6 mdr. Lysgrå kalksten, 174×115 cm, itubruddt og udslidt. Tværskrift med reliefversaler og -skønskriftsbogstaver, nederste halvdel tom. Tværriflet kant.

Sammesteds som nr. 5, men ligger i jorden mellem stuehus og hestestald.

8) O. 1810. Nis Clausen af Paulsgaard, Barsmarck, f. 11. aug. 1720, d. 26. maj 1793, 73 år og 9 mdr., og hustru Karen Nissen, f. Kiers af Poulsgaard i B., kom i ægteskab 1744 (syv børn, to lever), f. 13. febr. 1724, d. 8. april 1817, 93 år og 2 mdr. — Claus Nissen (førstnævntes søn) af Paulsgaard i B., f. 9. sept. 1747, d. 15. juni 1810, »63 Aar mind. 2 Maaneder 6 Dage«, og hustru Bodel Clausses, f. 20. aug. 1757, d. □ »Af agtelse og Kierlighed ned leger deres efterlevende Børen dette Minde for deres foreldere«. Rød kalksten, 214×154 cm, med reliefversaler, -kursiv og -skønskriftsbogstaver i tværskrift. Tværriflet kant. På Povlsgård, Barsmark, indmuret i udhusgavl mod syd.

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1831. Jacob A. Bruhn, f. 12. febr. 1755(7), d. 31. aug. 1831 samt M. B. Heschmann, f. Bruhn, f. 2. juni 1820, d. 13. jan. 1843. Stele af norsk marmor på aftrappet sokkel og med lav pyramidespids. Stærkt forvitret, tysk indskrift med fordybet skriveskrift. Nord for sakristiet.

2) O. 1843. Andreas Mathiasen⁴⁷, sognepræst i Løit i 41 år, d. 1843. Lille, udslidt marmorsten med buet overside, 60×36 cm.

3) 1850'erne. Skibskaptajn og gårdmand Iep Schwennesen fra Barsmark, f. 4. dec. 1790, d. 8. febr. 1851. Opbyggeligt vers og skriftsted. På den anden side gravskrift over Bodel Schwennesen, f. lessen, f. 16. febr. 1790, d. 8. dec. 1859. Tresidet stele af sandsten, nu uden topstykke (kors). I de to sider ind-

K. Uldall 1921

Fig. 18. Løjt. Gravsten nr. 3 over Elsbe, Maren og Caren Iesdatter af Ellbiørg, d. 1758 (p. 1802).

fældede marmorplader med gravskrifterne i fordybet kursiv og fraktur, på den tredie side brig for halv sejlføring under kors og anker og herover (salme)bog. Stelen er nu det eneste gravminde, der erindrer om de engang så bekendte Kinalarere, »Løjtkaptajnerne«. Nord for nordre korsarm.

4) 1920. Over 96 sognemænd faldet i verdenskrigen 1914—18.

KILDER OG HENVISNINGER

LA. Åbenrå: Åbenrå provstearkiv: 1721 — 1848. Kirkeregnskabsbog for Løjt. — 1813—1920. Sager vedr. de enkelte sogne. Løjt. *Åbenrå amtsarkiv:* (aflev. fra Kiel) Visitatorialsager C II, 2 nr. 301. 1722—1827. Loit. Verschiedene Kirchensachen. — C II, 2 nr. 367. Betr. Orgel und Organisten zu Loit. — C II, 2 nr. 308. 1705. Kircheninventarium zu Loit. — C II, 2 nr. 369. 1811—28. Loit. Kirchenrechnungen. — *Åbenrå amtstue:* (aflev. fra Kiel) C II, 3 nr. 438. Selzregister der Riesharde 1704. *Åbenrå landrådsarkiv:* I pakken V. B. 14—18. V. B. nr. 18. 1809—79. Die Kirche zu Loit. — *HA. Gottorp I).* Jordeboger og lign. Åbenrå amt 1609—1710. II 1704. — *Tyske kancelli indl. afdeling:* I). 54. ca. 1730—1848. — Se i øvrigt arkivalier for Åbenrå provsti i almindelighed p. 1667.

Præsteindbæretning ved C. Posselt 29. sept. 1809, heri aftryk af kirkens segl med plattysk indskrift (NM). — Kirkeklokkecirkulære 1918 (NM). — Udat. indberetn. til Trap af lærer Gammelgaard (NM). Indberetn. af lærer Jes M. Holdt 1956 (NM). — Museumsindberetninger af Chr. Axel Jensen 1910, K. Uldall 1921 (gravsten), Poul Norlund 1927, Niels Termansen 1923 (forundersøgelse af altertavle m.m.), 1935 (foreløbig indberetn. om altertavlens istandsæt.), 1944 (istandsæt, af altertavlen 1928—29, 1934—38), P. Kr. Andersen 1941 (forundersøgelse af inventar) og Knud Roland-Hansen 1948 (istandsæt, af prædikestol, pulpiturer og stolestader 1943—44).

S. Abildgaard: Lost folioblad 1770 med afbildn. af det kalkmalede Ahlefeldt-våben og indskrifterne på prædikestolen (NM).

Haupt I, 39 ff. Jes Holdt, i Den nordslesvigske Kirke II, 214—22.

¹ VII, 238. ² Acta pontificum danicum nr. 4846, 19. marts. ³ Danske Sagn III, 1931, p. 126 f., nr. 543. ⁴ Jes Holdt p. 214. ⁵ Danske Sagn III, 1931, p. 140, nr. 549.

⁶ Åbenrå provstearkiv: 1813—1920. Sager etc. ⁷ Åbenrå amtsarkiv: Journalsager 1855 XVI nr. 2. ⁸ Åbenrå provstearkiv: 1721—1848. Kirkeregnskabsbog for Løjt. ⁹ Nu opstillet i en have i Løjt Kloster, men ingen ved, hvorfra de stammer. ¹⁰ Jes Holdt p. 215. ¹¹ Åbenrå amtsarkiv: Journalsager 1851 XVI nr. 65. ¹² Carsten Petersen skriver (SJyAarb. 1941, p. 193), at man i Løjt nævner 1480 som året for tårnets opførelse. Kilden er ukendt, men der er intet i tårnets udformning, som taler imod en sådan datering.

¹³ 1883 fik tårnet skifer (note 6), og Haupt oplyser, at tårnet var det sidste afsnit, som tik blyet udskiftet. ¹⁴ Henry Petersen: Danske gejstlige Sigiller fra Middelalderen, 1886, nr. 975—978. ¹⁵ Haupt p. 40. — Der foreligger dog den mulighed, at indskriften kan være forvekslet med altertavlens fra 1520. ¹⁶ Tandslet (dat. 1501), Broager, Dybbøl og Sottrup. ¹⁷ Jes Holdts indberetn. ¹⁸ Jfr. f.eks. de sydslesvigske tavler i Aventolt, Kr. Südtondern, Kotzenbüll og Witzworth, Kr. Eiderstedt og Gelting, Landkr. Flensburg m.fl. ¹⁹ I Kølnermaleriet allerede i begyndelsen af 1400'rne, fremtrædende især i de westfalske tavler omkring Johann Koerbecke og »Meister von Liesborn«; jfr. Westfälische Maler der Spätgotik 1440—1490, i »Westfalen« XXX, 1952, Heft. 2. ²⁰ Vedr. kvinden i Løjttavlens nederste venstre hjørne (med hænderne foldet om knæene) kan påvises fælles forlæg med f.eks. mester Hinrick Stavoers Engertavle fra 1525 i Westfalen (Bau- u. Kunstdenkm. Westfalen, Kr. Herford, Dorf Enger). ²¹ Under Ø-Løgum altertavle (p. 1770) er omtalt, at Løjts Thomas er skåret efter samme forlæg som Ø.-Løgums

Judas (der i øvrigt genfindes i den fynske Brenderup-tavles S. Simon); her kan tilføjes, at Løjts Filip er skåret efter samme forlæg som Taps-tavlens Jakob d. yngre, og Løjts og Taps' Jakob d. ældre har ligeledes samme forlæg (jfr. også de to tavlers Johannes-figurer), men om alle disse paralleller gælder, at de indbyrdes er vidt forskellige i udførelsen.²² Fremstillet omtrent på samme måde som hos Ulm-maleren Zeitblom; jfr. Karl Künstle: *Ikonographie der Heiligen*, Freiburg im B. 1926, II, 136.²³ Således viser bønnen i Gethsemane stort slægtskab med Albr. Dürers version i Lille kobberstikpassion 1508 (jfr. i øvrigt Ø.-Løgum p. 1769), Petrus-Malkus i tilfangetagelsesscenen moder vi bl.a. i et kalkmaleri i Å kirke fra 1571 (DK. Bornholm p. 156), hudstrygningens ikonografi genfindes hos den med Løjttavlen samtidige »Meister von Cappenberg« (sml. Peltzer, Köln, *Handbuch der Kunstwissenschaft* II, 1917, p. 465), og endelig kan der gøres opmærksom på den morsomme overensstemmelse mellem Pilatus-scenen på Løjt-tavlen og de naive kalkmalerier i Brons (Tønder amt. p. 1225), der viser, at samme forlæg har været til stede.²⁴ Restaurator fandt, trods ihærdig eftersøgning, ikke spor af lasur.

²⁵ Det sidste ord må, ifølge meddelelse fra professor ved Kbh.s universitet, Peter Jorgensen, snarest opfattes som forkortelse for »Gott«. ²⁶ Jfr. rgsk. (note 8). ²⁷ På nordfløjens bagklædning maledes: »Altartavlen er istandsat af Niels Termansen væsentlig paa Nationalmuseets Bekostning. Arbeidet fuldføres i September 1938. Knud Roland-Hansen deltog i Arbeidet«. ²⁸ 1868 fik guldsmed P. J. Petersen 54 mrk. for kalken (Åbenrå amtsarkiv: Journalsager 1865 XVI nr. 2 og Åbenrå provstearkiv: 1866—69. Visitatsberetninger). ²⁹ Boje 2834, Schoubye 16, Stierling 789. ³⁰ Åbenrå amtsarkiv: Visitatorialsager C II, 2 nr. 368. 1765. Kircheninventarium etc. ³¹ Åbenrå amtsarkiv: Journalsager 1857 XVI nr. 52. ³² Åbenrå amtsarkiv: Journalsager 1859 XVI nr. 2.

³³ En fontekumme, 76 cm i tv., uden udsmykning, med lodrette sider og bred skråfas fornedet står som blomsterpote i gården »Valhalla«s have. Hvidkalket. — En anden, dog muligvis et trug (?), nærmest uregelmæssigt syvkantet og ligeledes med lodrette sider står i købmand Brinks have i Barsmark. ³⁴ Brev fra I. H. Riis 30. jan. 1922, i NM. ³⁵ Inde i stolen er malet: »Pulpitur, stolegavle og prædikestol med himmel af-dækket og repareret for Nationalmuseet 1943—44. Knud Roland-Hansen«. ³⁶ »Hejmdal« 13. jan. 1944. ³⁷ C II, 2 nr. 361. Udskrevet og meddelt af Jes Holdt. ³⁸ Åbenrå amtsarkiv: Visitatorialsager C II, 2 nr. 361. 1722 1827. Loit etc. ³⁹ RA. Tyske kane. indl. afd.: D 54. ca. 1730 1848. ⁴⁰ SJvM. 1943, p. 186. ⁴¹ Jes Holdt p. 217 f. ⁴² Danske Atlas VII, 238 og Jes Holdt p. 217. ⁴³ Henning Henningsen: *Kirkeskibe og Kirkeskibsfester*, 1950, p. 30, 153. ⁴⁴ SJyKirkeklokker p. 27. ⁴⁵ Jes Holdt p. 215. ⁴⁶ Se Hejlsbjerg Paulsen: *Paul Hansens Dagbog*, i SJyAarb. 1933, p. 188 f. ⁴⁷ Om denne særprægede præst, se Jes Holdts omtale i *Den nordslesvigske Kirke* II, 219.

El. M. 1956

Fig. 19. Løjt. *Granitbase (p. 1784).